

Józef Buczyński

Teoria bezpieczeństwa : procedury i metody badawcze

Przegląd Naukowo-Metodyczny. Edukacja dla Bezpieczeństwa nr 2, 53-63

2011

Artykuł został opracowany do udostępnienia w internecie przez Muzeum Historii Polski w ramach prac podejmowanych na rzecz zapewnienia otwartego, powszechnego i trwałego dostępu do polskiego dorobku naukowego i kulturalnego. Artykuł jest umieszczony w kolekcji cyfrowej bazhum.muzhp.pl, gromadzącej zawartość polskich czasopism humanistycznych i społecznych.

Tekst jest udostępniony do wykorzystania w ramach dozwolonego użytku.

Józef BUCZYŃSKI

Wyższa Szkoła Bezpieczeństwa z siedzibą w Poznaniu

TEORIA BEZPIECZEŃSTWA PROCEDURY I METODY BADAWCZE

Bezpieczeństwo jest przedmiotem poznania bardzo wielu dziedzin nauki m.in. takich jak nauki humanistyczne, ekonomiczne, prawne, wojskowe, techniczne, biologiczne czy nawet techniczne, z których każda ma własną definicję tego terminu. Dlatego też jest spotykanych tak wiele ujęć, wykładni i definicji tego pojęcia jak również różnych podejść i sposobów do klasyfikacji i typologii obszarów zainteresowań naukowych, a tym samym procedur i metod badawczych. Patrząc na jednak na etymologiczny rodowód tego pojęcia, wywodzi się ono od łacińskiej sentencji *sine cura securit as*, co w dowolnym tłumaczeniu oznacza 'stan bez zagrożeń, stan politycznej stabilności – bezpieczeństwa'. Już na przykładzie etymologii terminu *bezpieczeństwo* wyraźnie widać jego swoistą koniunkcję z polityką, co współcześnie przekłada się na głębokie osadzenie tej problematyki w obszarze zainteresowań badawczych szeroko rozumianych nauk społecznych i ściśle związanych z nimi takich dyscyplin naukowych jak np. socjologia, politologia czy zarządzanie.

W literaturze naukowej spotykamy różne podejście do problematyki bezpieczeństwa, co jest powodem toczących się sporów i dyskusji o jej naukowość, o przedmiot i istotę bezpieczeństwa, a tym samym o dobór i skuteczność metod badawczych preferowanych bądź wręcz stosowanych i zalecanych przez różne nurty i szkoły, zajmujące się bezpieczeństwem jako problematyką badawczą.

Najistotniejszym wyzwaniem, jakie stoi przed wszystkimi którzy w sposób naukowy zajmują się tą problematyką, jest odpowiedź na pytanie, w jakiej rzeczywistości społecznej zamierzamy się poruszać, jaki jest zakres podmiotowy (np. aktorzy państwowi czy niepaństwowi ?) bezpieczeństwa – kto jest podmiotem bezpieczeństwa lub o czyje bezpieczeństwo chodzi.

Kolejne pytanie, to jaki jest obszar przedmiotowy problematyki bezpieczeństwa, jaka jest treść materialna tego pojęcia, jego zakres przedmiotowy, wreszcie co jest swoistą materią bezpieczeństwa. Bardzo ważna jest także odpowiedź na pytanie o zakres przestrzenny bezpieczeństwa – czy dotyczy spraw lokalnych, wewnętrznych państwa, międzynarodowych, regionalnych czy wręcz globalnych? Istotna jest także odpowiedź na pytanie, w jakim wymiarze czasowym interesuje nas ta problematyka – czy interesuje nas retrospekcja, czy stan aktualny bądź projekcja, przyszła wizja bezpieczeństwa? Jest to tzw. funkcjonalny wymiar bezpieczeństwa. Dopiero wtedy, gdy będziemy w stanie odpowiedzieć na te pytania, możemy przystąpić do zdefiniowania pola badawczego, a tym samym i do określenia metod badawczych które będą najbardziej adekwatne do rozwiązania postawionych hipotez i problemów badawczych.

Gdy mówimy o podmiotowym podejściu do problematyki bezpieczeństwa to najczęściej mamy na myśli :

- bezpieczeństwo narodowe;
- bezpieczeństwo międzynarodowe.

Wiele nurtów badawczych definiuje podmiotowe podejście do problematyki bezpieczeństwa przez pryzmat jego uczestników – swoistych kreatorów – przyjmując, że są nimi np. :

- państwa jako podmioty prawa międzynarodowego;
- narody, grupy etniczne;
- organizacje międzynarodowe;
- korporacje międzynarodowe;
- Kościoły;
- inne, np. ugrupowania terrorystyczne.

W tym obszarze toczy się spór nie tyle o rodzaj i liczbę podmiotów mających istotny wpływ na wymiar bezpieczeństwa, ale o ich rangę i odgrywanie roli swoistego kreatora mającego największy wpływ na bezpieczeństwo w wymiarze przestrzennym. Często stawianym problemem badawczym jest np. próba odpowiedzi na pytanie który z uczestników (podmiotów) ma największy wpływ na bezpieczeństwo międzynarodowe?

Gdy natomiast mówimy o bezpieczeństwie w wymiarze narodowym – wewnętrznym – to najczęściej wymienianymi podmiotami jego kreowania (zabezpieczenia) jest całe spektrum organów administracji państwowej oraz instytucji, których misja polega na zapewnieniu bezpieczeństwa narodowego. Wśród instytucji bezpieczeństwa narodowego szczególne miejsce zajmują:

- siły zbrojne
- formacje policyjne (Policja, Żandarmeria Wojskowa, Inspekcja Transportu Drogowego, Straż Graniczna);
- służby specjalne (Agencja Bezpieczeństwa Wewnętrznego, Agencja Wywiadu, Centralne Biuro Antykorupcyjne, Służba Wywiadu i Kontrwywiadu Wojskowego);
- służby ochronne (Biuro Ochrony Rządu, Straż Marszałkowska);
- służba więzienna;
- straże (Straż Ochrony Kolei, Straż Miejska, Straż Parków Narodowych, Straż Leśna, Państwowa Straż Łowiecka, Państwowa Straż Rybacka).

Nie można również zapomnieć, że wymiar podmiotowy bezpieczeństwa jest zbiorem otwartym. Wciąż w szeroko rozumianej przestrzeni bezpieczeństwa pojawiają się nowi aktorzy (podmioty), którzy mają istotny wpływ na jego poziom zarówno w narodowym, jak i w międzynarodowym wymiarze. Dotyczy ono bowiem także jednostki, jaką jest obywatel i oczekiwanych przez niego gwarancji osobistego bezpieczeństwa jako platformy wyjściowej do stabilnego rozwoju, realizacji ambicji i aspiracji zawodowych oraz stworzenia warunków do budowy rodzinnego szczęścia. Musimy też uwzględnić, że wciąż na arenie międzynarodowej pojawiają się nowi uczestnicy – państwa – mający istotny wpływ na kształtowanie się międzynarodowego bezpieczeństwa, np. Kosowo, Osetia Południowa Abchazja, a w lipcu br. po przeprowadzonym referendum niepodległościowym w wyniku secesji Sudanu mają powstać dwa nowe niepodległe państwa Sudan Północny i Sudan Południowy. W przestrzeni wewnętrznej państw pojawiają się też często powoływane są do życia kolejne instytucje (służby), odpowiedzialne za przeciwdziałanie pojawiającym się nowym jakościowo zagrożeniom dla narodowego bezpieczeństwa.

Zakres podmiotowy bezpieczeństwa jest zdeterminowany głównie przez zagrożenia, które mogą mieć zarówno wewnętrzny, jak i zewnętrzny charakter.

Najczęściej spotykane podejście badawcze do problematyki bezpieczeństwa koncentruje się właśnie na identyfikacji zagrożeń mogących spowodować zakłócenia homeostazy, funkcjonowania danego podmiotu, bądź możliwości utraty przez niego określonych wartości np. potencjału. Takie podejście badawcze pozwala spojrzeć na bezpieczeństwo w ujęciu dynamicznym przez pryzmat triady takich kategorii, jak: wartość, proces i stan, które mogą być mierzone np. stosunkiem potencjału obronnego do skali potencjalnych, mogących się pojawić, zagrożeń.

Obecnie, w dobie globalizacji, w klimacie stale rosnącego ryzyka i niepewności, zmienia się dynamicznie całe spektrum zagrożeń, które przyjmują często wielowymiarowy i ponadnarodowy charakter. Coraz mniejsze znaczenie, przypisuje się zagrożeniom typowo militarnym, chociaż nie traci się ich z pola widzenia, natomiast szczególną uwagę w procesie badawczy zwraca się na problematykę zagrożeń ;

- politycznych;
- ekonomicznych;
- gospodarczych;
- energetycznych,
- społecznych, socjalnych;
- kulturowych;
- informacyjnych, cyberterrorystycznych;
- innych, np. ekologicznych.

Ten obszar przedmiotowy bezpieczeństwa określony przez spektrum potencjalnych zagrożeń jest jednocześnie dziedziną relacji – stosunków – jakie zachodzą pomiędzy poszczególnymi podmiotami bezpieczeństwa. A zatem wszystko to, co związane jest z aktywnością polityczną, energetyczną, społeczną, militarną itp. i jako zagrożenia wykracza poza granice danego państwa jako podmiotu bezpieczeństwa, stanowi treść bezpieczeństwa międzynarodowego. Gdy zaś zagrożenia dotyczą wyłącznie danego państwa i skutki przez nie generowane, zamykają się w jego granicach, to całe spektrum zagadnień związanych z tak postrzeganym bezpieczeństwem jest swoistą materią bezpieczeństwa narodowego.

Możemy zatem wyróżnić wąskie i szerokie podejście badawcze do problematyki bezpieczeństwa. O podejściu wąskim mówimy wtedy, gdy przyjmujemy założenie, że działania w zakresie zabezpieczenia (gwarancji) bezpieczeństwa bądź same zagrożenia ograniczają się wyłącznie do spraw krajowych (wewnętrznych danego podmiotu bezpieczeństwa), gdy zaś działania wewnętrzne, bądź zagrożenie wewnętrzne, niosą ze sobą pewne implikacje – skutki – które przekładają się na inne podmioty bezpieczeństwa np. na inne państwa, wówczas mówimy o szerokim podejściu badawczym do problematyki bezpieczeństwa.

Musimy mieć na uwadze również to, że szerokie spojrzenie na problematykę bezpieczeństwa, wymaga uwzględnienia , pewnego sprzężenia zwrotnego, gdyż z jednej strony np. my jako podmiot bezpieczeństwa generujemy pewne zagrożenia, które przekładają się negatywnie na bezpieczeństwo innych podmiotów (podmiotu), a z drugiej strony, inny podmiot (podmioty), generuje zagrożenie, które jest zakłóceniem dla naszego bezpieczeństwa.

Wszystkie relacje jakie zachodzą w sferze kształtowania bezpieczeństwa mają w sobie także duży ładunek jakościowy który determinowany jest przez

państwowy i międzynarodowy system prawny – począwszy od konstytucji i ustaw po wiele umów, traktatów i porozumień międzynarodowych, po cały pakiet uniwersalnych norm moralnych i wzorców zachodniej demokracji. To one są spoiwem tych relacji, które nie tylko zapewniają przejrzystość i klarowność wszystkim celowym i zorganizowanym działaniom podejmowanym przez poszczególne podmioty w zakresie kształtowania narodowego i międzynarodowego bezpieczeństwa, ale jednocześnie kwantyfikują, precyzują i ograniczają pole badawcze.

Powszechnie przyjmuje się, że bezpieczeństwo usytuowane jest w przestrzeni globalnej, nie ma zatem jednoznacznie i precyzyjnie zdefiniowanych i oznaczonych granic na mapie świata. Dla celów badawczych, by ograniczyć przestrzeń i tym samym obszar prowadzonych rozważań, badań i analiz dokonujemy swoistej kwantyfikacji bezpieczeństwa najczęściej mówiąc o :

- bezpieczeństwie globalnym;
- bezpieczeństwie narodowym – wewnętrznym;
- bezpieczeństwie międzynarodowym – multilateralnym;
- bezpieczeństwie regionalnym;
- bezpieczeństwie bilateralnym.

Gdy nałożymy na ten wymiar przestrzenny bezpieczeństwa całe spektrum zagrożeń przedmiotowych oraz uwzględnimy wszystkie podmioty które są jego uczestnikami (państwa, organizacje międzynarodowe np. ONZ, NATO, OBWE Szanghajska Organizacja Współpracy) oraz relacje (procedury działania), jakie zachodzą pomiędzy tymi podmiotami, zarówno w ich wewnętrznym, jak i zewnętrznym, międzynarodowym, wymiarze wyraźnie widać z jak złożonym i interdyscyplinarnym obszarem badawczym mamy do czynienia.

Patrząc na bezpieczeństwo przez pryzmat czasu, doskonale widać, że problematyka ta ma uniwersalny, ponadczasowy charakter. Od starożytności po dzień dzisiejszy zmieniały się systemy organizacji struktur międzynarodowych od miast po nowożytne, suwerenne, państwa. Na przestrzeni dziejów były i są różne systemy polityczne i społeczne, różne były oczekiwania i aspiracje wspólnot narodowych i międzynarodowych, natomiast wciąż niezmienną pozostawała maksyma, która mieści się w odpowiedzi na pytanie o to, co było i jest najważniejsze dla funkcjonowania państw i jednostek – obywateli, co jest pierwsze w hierarchii tych najważniejszych wartości, kategorii. Odpowiedź może być tylko jedna: *po pierwsze bezpieczeństwo*. Tak więc sprowadza się to do stwierdzenia **historia bezpieczeństwa jest tak długa jak długa jest historia ludzkości**.

Można przyjąć różne kryteria czasowe bezpieczeństwa. Najprostszy podział wyróżnia bezpieczeństwo ery starożytnej i nowożytnej, ale do celów badawczych czy analitycznych, przejmując się najczęściej podział na :

- bezpieczeństwo jako wartość najwyższą i uniwersalną, kategorię historyczną, ponadczasową;
- bezpieczeństwo od początku istnienia zorganizowanych podmiotów politycznych i społecznych (miast, państw itp.);
- bezpieczeństwo od kongresu westfalskiego (1648 r.) tj. powstania w Europie systemu suwerennych i świeckich państw;
- bezpieczeństwo do I Wojny Światowej;
- bezpieczeństwo okresu międzywojennego;
- bezpieczeństwo po II Wojnie Światowej;

- bezpieczeństwo okresu zimnej wojny;
- bezpieczeństwo od czasu zakończeniu zimnej wojny po czasy współczesne.

Często też spotkać można podejście prognostyczne do problematyki bezpieczeństwa, w różnych jego podmiotowych i przedmiotowych aspektach. Mówi się wtenczas o krótko-, średnio- i długookresowych projekcjach zagrożeń oraz ich wpływie na narodowe i międzynarodowe bezpieczeństwo.

Z omówionych podmiotowych, przedmiotowych, funkcjonalnych, przestrzennych i czasowych atrybutów bezpieczeństwa wyraźnie widać interdyscyplinarny charakter wszystkich zjawisk, procesów i działań, które składają się na pojęcie bezpieczeństwa jako dziedziny badawczej. Generalnie przyjętą normą jest, że bezpieczeństwo jest traktowane jako stan pewności, spokoju, zabezpieczenia, braku zagrożeń. Natomiast gdy przeniesiemy bezpieczeństwo na różne podmioty, w tym np. na podmioty prawa międzynarodowego, nie odnajdziemy powszechnie przyjętej interpretacji bezpieczeństwa, zwłaszcza w odniesieniu do państwa czy narodu, gdyż tutaj pojawia się bardzo ważna kategoria, jaką jest **racja stanu**, która mieści w sobie bardzo duży ładunek jakościowy wszystkich atrybutów bezpieczeństwa. Niekwestionowaną sprawą jest natomiast fakt, iż jednymi z najważniejszych pojęć związanych z bezpieczeństwem są zagrożenia, dlatego też często właśnie od ich zdiagnozowania, czyli przeprowadzenia analizy identyfikacyjnej zagrożeń, rozpoczynamy wszystkie procesy badawcze dotyczące przedmiotowego i podmiotowego bezpieczeństwa.

Wnioski płynące z dotychczasowych rozważań upoważniają do spojrzenia na bezpieczeństwo jako na złożony system działania oraz na podjęcie próby określenia miejsca bezpieczeństwa w ogólnej klasyfikacji nauk, co przybliży nas do metod i technik badawczych wykorzystywanych w innych dyscyplinach nauk społecznych, które mogłyby zostać przejęte i zaadaptowane do analizy zjawisk i procesów właściwych dla dziedziny bezpieczeństwa i tym samym mogłyby się stać jej własnymi metodami badawczymi .

Można przyjąć, że o odrębności bezpieczeństwa jako swoistej dyscypliny naukowej w dużym stopniu przesądza wieloaspektowość tego pojęcia, a tym samym potrzeba dążenia do kompleksowego opisu oraz wielowymiarowej analizy zjawisk i procesów determinujących różne aspekty bezpieczeństwa. Niewątpliwie nie budzi kontrowersji teza, że bezpieczeństwo należy do dziedziny nauk humanistycznych (społecznych) i tym samym wchodzi w obszar wielu dyscyplin z tej dziedziny nauki. Nie wszyscy są jednak zgodni co do odrębności bądź samodzielności bezpieczeństwa jako dyscypliny naukowej, traktując tę problematykę jedynie jako pole badawcze np. w zakresie politologii, socjologii czy zarządzania lub kwalifikując bezpieczeństwo jako specjalność naukową.

Gdy spojrzymy na bezpieczeństwo przez pryzmat systematyki nauk i badań naukowych, to z kryterium, jakim jest przedmiot badań i z wniosków płynących z dotychczas przeprowadzonych rozważań, wyraźnie widać, że całość zagadnień dotyczących bezpieczeństwa należy usytuować w obszarze badań, które korzystają z dorobku metodologicznego takich dyscyplin, jak :

- politologia;
- historia;
- socjologia;
- ekonomia;
- zarządzanie;

- stosunki międzynarodowe;
- inne.

O ile zgodzimy się, że bezpieczeństwo jest specjalnością naukową w dziedzinie szeroko rozumianych nauk społecznych to umożliwi nam to konstrukcję pewnego schematu poznania naukowego (badawczego) który dzieli się na dwa piony funkcjonalne :

- konstrukcji teoretycznych (teorie i przewidywania przyszłych zdarzeń, zachowań, przebiegu procesów, potencjalnych zagrożeń),
- konstrukcji empirycznych – praktycznych – budowanych na bazie faktów.

W oparciu o fakty budujemy teorię naukową, która może nam skutecznie objaśnić zachodzące procesy i zjawiska, natomiast poprzez dedukcję dochodzimy do projekcji przyszłości którą weryfikujemy na faktach rzeczywistych. Jest to swoiste sprzężenie zwrotne – teoria zmienia rzeczywistość, ale sama teoria także zmienia się pod wpływem czynników zewnętrznych (rzeczywistości) – które jest immanentnym atrybutem procesu badawczego.

Każda nauka ma swoje prawa (teorie), swoje procedury (funkcje) procesu badawczego, swoje metody i techniki badawcze. Przekładając tę uniwersalną zasadę na funkcje – fazy – procesu badań naukowych w obszarze bezpieczeństwa, należy stwierdzić, że sprowadzają się one do próby znalezienia odpowiedzi na pytania:

1. *Jak było oraz jak jest?* np. jakie są zagrożenia i jaki jest wpływ poszczególnych rodzajów zagrożeń na bezpieczeństwo danego podmiotu. Jest to tzw. **funkcja opisowa** procesu badawczego (deskryptywna, faktograficzna), która pozwala na budowę pewnego opisu określonej rzeczywistości – stanu systemu – jako platformy wyjściowej do wyjaśnienia np. wpływu różnych zagrożeń na bezpieczeństwo w narodowym i międzynarodowym wymiarze (przestrzeni).
2. *Dlaczego np. dane zagrożenie powstało, po co zostało wywołane i jakie ze sobą niesie skutki dla bezpieczeństwa?* Jest to tzw. **funkcja wyjaśniająca** (diagnostyczna, eksplanacyjna – ukazanie przyczyn) procesu badawczego, która prowadzi do wskazania związków przyczynowo-skutkowych, np. wyjaśnia nie tylko źródło powstania określonego zagrożenia, ale również wskazuje, dlaczego ono powstało, przez kogo zostało wywołane i jakie mogą być jego skutki dla wszystkich podmiotów bezpieczeństwa.
3. *Jak będzie w przyszłości, np. jakie mogą wystąpić zagrożenia?* Jest to tzw. **funkcja prognostyczna** (projekcyjna). O ile bazową funkcją badań prowadzonych w dziedzinie bezpieczeństwa jest opis wszystkich zjawisk, procesów i zagrożeń zachodzących w przestrzeni bezpieczeństwa, o tyle maksymalnym wyzwaniem jest funkcja przewidująca – projekcja przyszłości – np. jak będzie w przyszłości kształtować się narodowe i międzynarodowe bezpieczeństwo i jakie jakościowo nowe wyzwania (zagrożenia) mogą wystąpić oraz jak oddziaływać one mogą na wszystkie wymiary bezpieczeństwa.
4. *Jakie działania należy podjąć by zapewnić bezpieczeństwo, by przeciwdziałać określonym zagrożeniom?* Jest to tzw. **funkcja instrumentalna** (prakseologiczna) procesu badawczego, której końcowym efektem jest udzielenie decydującym uzasadnionych naukowo rekomendacji, jakie działania (decyzje) należy podejmować celem

zapewnienia bezpieczeństwa. Rekomendacje te mogą wskazywać np. na konieczność budowy określonego systemu reagowania kryzysowego, bądź też np. inspirować do edukacji społeczeństwa na rzecz zwiększenia bezpieczeństwa, czy być pomocne do naukowego uzasadnienia podejmowanych, czasem kontrowersyjnych, działań politycznych bądź organizacyjnych.

Widzimy więc, że procesy badawcze w obszarze bezpieczeństwa biegną poprzez określenie celów (opis), diagnozę, projekcję przyszłości do przedstawienia propozycji rozwiązań pragmatycznych mających usprawnić funkcjonowanie bezpieczeństwa jako systemu działania. Zachodzi tu zatem to sprzężenie zwrotne o którym mówiliśmy między teorią, a praktyką w ramach którego teoria pozwala:

- zrozumieć i zinterpretować pewne fakty, zdarzenia np. zagrożenia, nowe relacje, zachodzące w sferze bezpieczeństwa;
- dokonać hierarchizacji (kategoryzacji) zjawisk (zagrożeń) pod względem ich wpływu na bezpieczeństwo danego podmiotu;
- przewidywać ilościowy i jakościowy rozwój zagrożeń w perspektywnym wymiarze (czy np. zwiększy się intensywność już zidentyfikowanych zagrożeń czy powstaną całkowicie jakościowo nowe zagrożenia);
- świadomie, racjonalnie i planowo kształtować relacje pomiędzy wszystkimi podmiotami funkcjonującymi w przestrzeni narodowego i międzynarodowego bezpieczeństwa, bądź tylko między tymi podmiotami które są zobligowane na mocy różnych porozumień lub sojuszy bądź są zainteresowane, by uczestniczyć w tym procesie (np. „zaproszenie” do wspólnej walki ze światowym terroryzmem, na które to zaproszenie nie wszystkie państwa odpowiedziały, a inne przyłączyły się po spełnieniu przez społeczność międzynarodową określonych warunków).

Końcowym wynikiem, pożądanym efektem, procesu badawczego jest zatem konwergencja pomiędzy teorią, a praktyką działania. Teoria bowiem nie tylko odkrywa określone prawa, procesy, relacje i zagrożenia, które występują w przestrzeni narodowego i międzynarodowego bezpieczeństwa, ale także proponuje nowe rozwiązania i procedury działania jak również wskazuje na jakościowo nowe zagrożenia które mogą zakłócić homeostazę środowiska bezpieczeństwa. Tak więc mamy do czynienia ze swoistym kreowaniem przez teorię rzeczywistości. Zatarciu bowiem ulega cienka linia podziału, jaka istnieje między nauką a praktyką, co poprzez efekt synergii pozwala na wskazanie decydom jakie działania należy podejmować by zrealizować wizję bezpiecznej przyszłości we wszystkich jej aspektach i wymiarach.

Bezpieczeństwo jako interdyscyplinarna specjalność naukowa nie posiada własnych, autonomicznych, metod i technik badawczych, lecz korzysta z szerokiego spektrum metod właściwych dla dziedziny i wielu dyscyplin nauk humanistycznych.

Generalnie stosowane są dwa podejścia metodologiczne:

- podejście historyczne, którego fundamentem jest przyjęcie zasady determinizmu historycznego tj. założenia, że wszystkie zjawiska i zagrożenia jakie zachodzą w środowisku bezpieczeństwa cechuje powtarzalność i uniwersalność, czyli niezależność od woli i zachowań podmiotów bezpieczeństwa i relacji (stosunków) między nimi. Prowadzi to do przyjęcia założenia, że badania powinny być prowadzone przez

pryzmat retrospekcji i na bazie analizy zdarzeń które już miały w historii miejsce należy budować wizję przyszłość,

- podejście kompleksowe, postulujące uwzględnienie w procesie badawczym całej złożoności zjawisk, procesów i relacji, i tym samym wskazujące na konieczność badań zjawisk w aspekcie całościowym, z uwagi na więzi przyczynowo-skutkowe (relacje i sprzężenia) zachodzące pomiędzy poszczególnymi podmiotami i przedmiotami bezpieczeństwa z uwzględnieniem wymiaru przestrzennego i czasowego przedmiotu badań.

Podejście bazujące na zasadzie determinizmu historycznego wykorzystuje szerokie spektrum metod ogólnonaukowych, do których zalicza się m.in. analizę, syntezę, dedukcję, indukcję, abstrahowanie, klasyfikację, hierarchizację, systematyzację, obserwację bądź opis.

Podejście kompleksowe, jak sama nazwa wskazuje, wymaga natomiast stosowania całego pakietu często bardzo odmiennych procedur i technik badawczych, wśród których do najczęściej wykorzystywanych należą następujące metody:

- analizy systemowej;
- decyzyjne;
- empiryczne;
- ilościowe (statystyczne);
- porównawcze;
- behawioralne.

Trudno jest hierarchizować, wartościować i tym samym wskazywać, która z tych metod jest najczęściej wykorzystywana lub najbardziej właściwa czy przydatna w procesie analizy i wnioskowania naukowego w obszarze bezpieczeństwa, gdyż ich dobór, a zatem i skuteczność zależy od postawionego problemu badawczego, przedmiotu badań oraz wielu innych aspektów bezpieczeństwa.

Analiza systemowa jest powszechnie uznawana za najbardziej perspektywiczną i najczęściej wykorzystywaną metodę badawczą. Generalnie analiza systemowa jest :

- zbiorem metod i technik analitycznych, ocenowych i decyzyjnych, służących racjonalnemu rozwiązywaniu systemowych sytuacji decyzyjnych;
- badaniem wspomagającym działanie osób odpowiedzialnych za decyzje lub inne postępowanie w warunkach niepewności i ryzyka którego celem jest określenie pożądanego działania lub linii postępowania przez rozpoznanie i rozważenie dostępnych wariantów oraz porównanie przewidywanych ich bliższych i dalszych następstw.¹

Istota analizy systemowej jako metody badawczej polega na traktowaniu obiektu badań jako systemu, wydzieleniu go z określonej rzeczywistości przy zachowaniu zasady ścisłego określenia jego granic i wewnętrznej struktury. Jest to więc zastosowanie maksymy *pars pro toto* (łac. – 'część wydzielona świadcząca w większej całości'). Metoda analizy systemowej charakteryzuje się kompleksowym ujmowaniem problemów oraz stosowaniem w procesie badawczym wielodyscyplinarnych i interdyscyplinarnych metod analitycznych. Bezpieczeństwo

¹ P. Sienkiewicz: *Analiza systemowa. Podstawy i zastosowania*. Warszawa 1994

jest pojmowane w kategoriach systemu, który w zależności od postawionego problemu badawczego jest osadzony w narodowym lub międzynarodowym środowisku bezpieczeństwa z całą złożonością relacji pomiędzy jego podmiotami – elementami systemu – oraz mających na niego wpływ wewnętrznych i zewnętrznych interakcji, w tym głównie zagrożeń.

Zbliżoną do podejścia systemowego metodą badawczą, której charakterystycznym atrybutem jest też kompleksowe podejście do analizowanych zjawisk określa się mianem metody analizy decyzyjnej. Już sama nazwa tej metody wskazuje, że jej najważniejszym elementem jest poszukiwanie możliwych, alternatywnych decyzji podejmowanych przez określony podmiot bezpieczeństwa. Poszczególne fazy prowadzonego tą metodą procesu badawczego prowadzi przez identyfikację, określenie sytuacji decyzyjnej – kryterium tej identyfikacji może być np. rodzaj (charakter) zagrożenia, poprzez wskazanie najważniejszego ośrodka decyzyjnego oraz charakterystykę procesu wypracowywania decyzji z uwzględnieniem relacji (stosunków, relacji i celów) wewnątrz ośrodka decyzyjnego, do wyboru określonego działania – przedstawienia propozycja decyzji realizacyjnej – a następnie jej implementacji za pomocą odpowiednich metod, procedur i środków działania. Jest to zatem metoda analityczna prowadząca od identyfikacji problemu decyzyjnego jaki w świetle pojawiającego się zagrożenia stoi przed danym podmiotem bezpieczeństwa do przedstawienia decydom propozycji jego rozwiązania.

Z uwagi na szczególnie obszar badawczym jakim się interesujemy metody empiryczne których domeną jest przeprowadzanie eksperymentów naukowych, w swym ujęciu klasycznym, nie są zbyt często wykorzystywane w procesach badawczych prowadzonych w dziedzinie bezpieczeństwa. Trudno jest bowiem przeprowadzać eksperymenty na żywym, dynamicznie rozwijającym się i podlegającym permanentnym zagrożeniom bezpieczeństwie jako kategorii systemowej. Eksperymenty na bezpieczeństwie lub z bezpieczeństwem często powodują do wywołania nowych zagrożeń, a więc do zakłóceń w systemie bezpieczeństwa. Dlatego też wykorzystanie metod empirycznych najczęściej sprowadza się do prowadzenie obserwacji poprzez zbieranie i analizowanie faktów (tekstów prasowych, publikacji, wywiadów, dokumentów, traktatów). Systematyzacja tych faktów w połączeniu z wnioskami *a posteriori* pozwala na formułowanie określonych hipotez i teorii naukowych co do aktualnego stanu bądź perspektywicznej wizji bezpieczeństwa jako kategorii społecznej.

Do metod empirycznych zaliczamy także metodę ilościową, pomiaru i analizy badanych zjawisk i procesów. Jest ona raczej metodą (techniką) pomocniczą w stosunku do obserwacji i opisu, wzbogacającą prezentowane wnioski i końcowe wyniki badań o różnego rodzaju charakterystyki, analizy statystyczne i dane które np. ilustrują siłę i potęgę poszczególnych państw – podmiotów bezpieczeństwa – co przekłada się bezpośrednio na ich wpływ na kształtowanie międzynarodowego bezpieczeństwa.

Metody porównawcze tzw. metody komparatystyczne, jak sama nazwa wskazuje, w ujęciu klasycznym polegają na porównaniu ze sobą dwóch zjawisk, procesów, obiektów itp. oraz wyciągania z tego porównania i przeprowadzonych analiz wniosków przekładanych na decyzje realizacyjne.

W metodach porównawczych można wyróżnić dwa podejścia. Podmiotowe (instytucjonalne) – polegające na doborze np. podobnych podmiotów

bezpieczeństwa lub przedmiotowe (funkcjonalne) – polegające na doborze podobnych funkcji, np. zagrożeń czy relacji. Gdy przełożymy to na grunt problemów badawczych z dziedziny szeroko rozumianego bezpieczeństwa metoda ta może być wykorzystana np. do porównanie zachowań (reakcji) dwóch podmiotów bezpieczeństwa wobec jakościowo takich samych zagrożeń. Przykładem problemu badawczego który może być analizowany przy wykorzystaniu tej metody może być np. wykazanie, czy w świetle klasycznej definicji terroryzmu jako zagrożenia dla międzynarodowego bezpieczeństwa i przeprowadzonych zamachów terrorystycznych na wybrane państwo, istnieją zagrożenia terrorystyczne dla naszego narodowego bezpieczeństwa – bezpieczeństwa RP – czy grozi nam terroryzm czy tylko np. zamachy (akty) o charakterze terrorystycznym?

Istotną determinantą poprawności stosowania tej metody jest właściwy pod względem porównywalności cech, atrybutów i właściwości dobór porównywanych podmiotów bezpieczeństwa, rodzajów i charakteru zagrożeń oraz zachodzących między nimi interakcji, relacji. Tylko w takim przypadku metoda ta będzie efektywna i skuteczna gdyż efektem przeprowadzonego przy jej wykorzystaniu procesu badawczego będzie dostarczenie decydom obiektywnych informacji czy dany rodzaj zagrożenia może wystąpić i jak należy się w przypadku jego wystąpienia zachować (przeciwdziałać). Informacje te korzystnie wpływają na poprawienie bezpieczeństwa podmiotu jako systemu działania, ale jednocześnie mogą się przełożyć na wiele decyzji cząstkowych. I tak np. w przypadku postawionego wcześniej problemu badawczego mogą one wskazywać na konieczności zwiększenia wysiłku edukacyjnego ukierunkowanego na informowanie społeczeństwa o istniejących bądź potencjalnych zagrożeniach terrorystycznych i o właściwych reakcjach, zachowaniach, jakich się oczekuje od obywateli w przypadku sytuacji mających wszelkie symptomy oznak przygotowania do przeprowadzenia bądź samego aktu terrorystycznego.

Metody behawioralne są bardzo popularną procedurą badawczą w dziedzinach nauk społecznych, a tym samym są wykorzystywane do analizy zjawisk i procesów zachodzących w wielu obszarach bezpieczeństwa. Zasadnicza ich idea polega na obserwacji i analizowaniu zjawisk zachodzących w określonej zbiorowości (populacji) przez pryzmat zachowań (odczuć) jednostki ludzkiej lub innego podmiotu badawczego. Gdy przełożymy tę ideę na grunt problematyki bezpieczeństwa, może to być zatem poszukiwanie odpowiedzi na takie pytania, jak:

- czy mam poczucie zagrożenia terrorystycznego?
- czy obawiam się przestępczości zorganizowanej?
- czy odczuwam (obawiam się) zagrożenia bezpieczeństwa na stadionach podczas meczu piłkarskiego?
- czy czuję się bezpieczny – brak zagrożeń – np. w szkole, uczelni, mieście, gminie itp.

Odpowiedzi na te i tym podobne pytania najczęściej poszukujemy poprzez badania ankietowe, wywiady, sondaże diagnostyczne, arkusze obserwacyjne, analizę dokumentów oraz obserwację bezpośrednią, są zasadnicze metod zaliczane do grupy metod behawioralnych wykorzystywanych do analizowania zjawisk, procesów i zależności w zachodzących w obszarze szeroko rozumianego bezpieczeństwa.

Bibliografia

- M. Cieślak (red. naukowa): *Prognozowanie gospodarcze. Metody i zastosowania*. Warszawa 1997
- P. Ostaszewski: *Międzynarodowe stosunki polityczne*. Warszawa 2008
- P. Sienkiewicz: *Analiza systemowa. Podstawy i zastosowania*. Warszawa 1994
- P. Sienkiewicz: (red. naukowa): *Metodologia badań bezpieczeństwa narodowego. Bezpieczeństwo 2010*, AON. Warszawa – Rembertów 2010
- R. Wróblewski: *Podstawowe pojęcia z dziedziny polityki bezpieczeństwa, strategii i sztuki wojennej*, AON. Warszawa – Rembertów 1993

Streszczenie

W artykule bazując na dorobku metodologiczny nauk społecznych i innych dyscyplin naukowych zaprezentowano spektrum procedur i metod badawczych które mogą być implementowane na gruncie szeroko rozumianego narodowego i międzynarodowego bezpieczeństwa. Problematykę bezpieczeństwa zaprezentowano w ujęciu podmiotowym, przedmiotowym i funkcjonalnym, a wśród metod i procedur badawczych szczególną uwagę zwrócono na analizę systemową, metody decyzyjne, empiryczne, ilościowe (statystyczne), jakościowe, porównawcze i behawioralne.

Summary

Security is the subject of cognition in many fields of science and each of them possesses its own definition of that term. Its etymology shows that it comes from a Latin sentence sine cura securitas which, in a loose translation, means a state without threats, a state of political stability – security, which show its specific relation to politics, which contemporarily means the deep embedment of that subject matter within research interests of widely understood social sciences.

The author discusses subjective, objective, functional, space and time attributes of security. Those attributes clearly show an interdisciplinary character of all phenomena, processes and activities which make up a security notion as a research field. It is emphasized that the most significant notion related to security is threat, which means that all research processes related to objects and subjects of security should be begun with threat identification analysis.

The conclusions from the considerations entitle us to look at security as a complex system of activities and to attempt to define the place of security in the general classification of science, which will bring us closer to research methods and techniques applied in other disciplines of social sciences – the methods and techniques that could be adopted to analyze phenomena and processes specific to the field of security and thus become its own research methods.

It may be assumed that the distinctiveness of security as a specific scientific discipline is decided to a large degree by the multiaspectiveness of that notion. The thesis that security belongs to the humanities (social sciences) and thus enters an area of many disciplines from that field of science should not cause any controversy. Security as an interdisciplinary scientific specialty does not possess its own autonomous research methods and techniques, but it uses a wide range of methods specific to many fields and disciplines of the humanities. A systemic analysis is claimed to be the most perspective and most often used research method.